

II. RÁKÓCZI FERENC, AZ ÁLLAM- ÉS HADSZERVEZŐ

II. Rákóczi Ferenc 1676. március 27-én született a Zemplén vármegyei Borsiban, a roppant kiterjedésű Rákóczi-birtokok egyik udvarházában. I. Rákóczi Ferenc választott erdélyi fejedelem épp hogy csak megérhette a várva várt fiúutód érkezését, s a kis Ferkó már a bölcsőben árván maradt. Özvegy édesanyja, Zrínyi Ilona és nagynanyja, Báthory Zsófia fejedelemasszony buzgó katolikusnak nevelte, a betűvetésre Bárkányi János ferencrendi szerzetes oktatta.

Zrínyi Ilona anyósa halála után nőül ment Thököly Imre fejedelemhez, s a kis Rákóczi mostohaapja oldalán korán megismerte a katonai táborozások fáradságait. Thököly szerencsecsillagának lehanyatlásával Zrínyi Ilona és gyermekei válságos helyzetbe kerültek. Thököly a török szövetségese volt, s a felszabadító háború megindulása után fokozatosan veszítette el bázisát. Amikor pedig a váradi pasa fogságra vetette Thökölyt, hogy szövetségeseinek kiszolgáltatásával békét nyerjen a császártól, maradék hívei is elpártoltak a „kuruc királyságtól”. Egyedül szerető hitvese tartott ki mellette, s Munkács várába zárkózva dacolt a császári seregekkel. A kis Rákóczi gyermekfővel élte meg Munkács 1685–1688. évi ostromát.

A vár kapitulációja után Zrínyi Ilonát Bécsbe kísérték, gyermekeit elszakították tőle, s kijelölt gyámjuk Kollonich Lipót bíboros, győri püspök lett. Rákóczi a csehországi Neuhaus jezsuita kollégiumában, majd a prágai egyetemen végezte tanulmányait. Édesanyja időközben férjéhez távozott Törökországba, nővére, Julianna pedig Aspremont Gobert grófnak nyújtotta kezét. Derék sógorának közbenjárására I. Lipót 1694. március 9-én nagykorúsította az ifjú Rákóczit, majd sikerült német-római birodalmi hercegi címét is elismertetni. Rákóczi 1694. szeptember 26-án politikai érdekű házasságot kötött Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnővel, és hazatért magyarországi birtokaira.

1697-ben, a hegyaljai felkelés idején még nem vállalta a mozgalom vezetését, de családjának „rebellis múltja” és a felkelőknek a Rákóczi-birtokok iránt tanúsított kímélete már akkor gyanússá tette a bécsi udvar előtt. 1698-ban Bercsényi Miklós gróf hatására egy rendi szervezkedés élére állt. XIV. Lajos francia király támogatását keresték, az összeesküvés azonban kitudódott, s Rákóczit 1701. április 18-án nagysárosi kastélyában letartóztatták. 1701. május 29-én Bécsújhelyen ugyanabba a börtöncellába zárták, ahonnan nagyapját, Zrínyi Pétert kísérték a vesztőhelyre. A börtönparancsnok, Gottfried Lehmann kapitány segítségével 1701. november 7-én sikerült Lengyelországba szöknie, s csatlakozott a már korábban megmenekült Bercsényihez. Itt keresték fel az Esze Tamás vezette bujdosók követői 1703 tavaszán.

Rákóczi 1703. május 6-án a brezáni kiáltványban szólította fegyverbe az ország lakosait, majd 1703. június 16-án visszatért Magyarországra, és a 17–18. század legnagyobb rendi szabadságharcának élére állt.

A szabadságharc első embereként kétségkívül állam- és hadszervező képességét, fáradhatatlan munkabírást tudta kamatoztatni, s az iránta mutatott hűség és szeretet katonái és jobbágjai körében meghatározó erőnek bizonyult. Az ország leghatalmasabb, fejedelmi származású földesuraként vezető szerepe a hozzá csatlakozott nemesek és főrangúak körében is vitathatatlan volt, miközben legfőbb hívei egymás között folyton viszályokba, személyeskedő torzsalkodásokba keveredtek. A kortársak nagy része Bercsényi Miklóst tartotta a fejedelem „rossz szellemének”, Thaly Kálmán és követői pedig olykor épp ellenkezőleg, a grófnak Rákóczira gyakorolt pozitív hatását emelik ki, ám valójában Markó Árpád megállapítását kell elfogadnunk, mely szerint Rákóczi, ha kikérte is mások tanácsát, kezdetől fogva önállóan hozta meg döntéseit.

A fejedelemnek mindjárt 1703. június 14-én, az országhatáron szembesülnie kellett a rosszul felfegyverzett népfelkelők képzetlenségével és fegyelmezetlenségével, amely legfőbb oka volt Esze Tamás és Kis Albert június 7-i dolhai vereségének is. Rákóczi azonnal hozzálátott a hadszervezés feladataihoz. A felkelők térhódításával pedig hamarosan a fejedelmi udvar, illetve a kuruc rendi állam megszervezése is egyre sürgetőbbé vált. Rákóczi a szatmári és tokaji táborban, majd 1704 elején Miskolcon szervezte meg a hozzá csatlakozott jómódú, képzett, zömmel protestáns birtokos nemesekből udvarát és a fejedelmi tanácsot. A kancelláriát Pápai János, Jánoky Zsigmond és a fiatal Ráday Pál irányította. Az udvar, a testőrcsapatok és a fejedelmi tanács élén Vay Ádám állt. A tanácsosok (Kajali Pál, Labsánszky János, Gerhard György, Radvánszky János stb.) a felvidéki középnemesség kiválóbb tagjai közé tartoztak. A vármegyék és szabad királyi városok tisztújító közgyűlésein is rendre sikerült a fejedelem jelöltjeit pozícióba juttatni, s a helyi igazgatás hagyományos rendi keretek között folyt tovább, immár kuruc ellenőrzés mellett.

1705-ben a szécsényi országgyűlésen sor került a független kuruc állam, a rendi konföderáció kikiáltására is. Rákóczit a szövetkezett rendek vezérlő fejedelmévé választották, az újjászervezett államapparátusban pedig egy 25 fős rendi testület vette át a korábbi fejedelmi (udvari) tanács hatáskörét. Az újonnan felállított szenátusban már nem a protestánsok és középnemesek, hanem a katolikusok és a főrendek kerültek többségbe. (3 püspök és 10 főúr mellett 12 köznemest, illetve 15 katolikus mellett 10 protestáns tanácsurat választottak meg.)

A kuruc hadsereg szervezetéről és a tisztikarról külön fejezetben lesz szó, itt csupán Rákóczi hadszervezői és hadvezéri szerepét kell értékelnünk. Mint láttuk, gyermekkorában a katonai táborozások és egy hosszabb várostrom során tett

szert némi hadi tapasztalatra. Később, 1694-ben 18 éves ifjúként szerzett még hadászati ismereteket Badeni Lajos Rajna-vidéki táborában. A hadművészetben való járatlanságát maga is elismeri Emlékirataiban: „Én akkor [ti. a felkelés kezdetén] huszonhat éves voltam, minden katonai tapasztalat nélkül, s a politikát és történelmet is csak elég felületesen ismertem. A hiányokat és a hibákat észre tudtam venni, de talán nem tudtam kijavítani. Bevallom tehát, hogy vak voltam és világtalanokat vezettem.”

Rákóczi ennek ellenére hamar beletanult a mesterségbe, s általában jó elképzelésekkel, haditervekkel lépett fel, ám rendre hiányoztak a megvalósításukhoz szükséges feltételek. Ugyanakkor egy-egy terv kivitelezésénél Rákóczi is gyakran járt el következetlenül. Alvezérei unszolására többször is feladta eredeti elképzelését. Előbb egy vár megerődítésére adott parancsot, majd elrendelte lerombolását, hogy évekkel később ismét az újjáépítési tervekkel kelljen foglalkoznia.

1703 nyarán a tiszántúli, 1704 tavaszán a rácok elleni bácskai hadjáratban, 1706-ban Esztergom ostrománál, valamint a veszített nagyszombati, pudmerici, zsibói, trencsényi és romhányi csatákban személyesen vezette hadait. Kudarcaiért nem csak őt terheli a felelősség, de ebből a szempontból is tanulságos megvizsgálni magatartását az 1708. évi hadjáratban. Fő célkitűzése az volt, hogy csapatait a tél beálltaig épségben együtt tartva Sziléziába vonuljon áttelelésre. Ennek az elgondolásnak sem a külpolitikai, sem logisztikai terve nem volt kellően megalapozott, de az őszi tervezett sziléziai hadjárat megkezdése előtt Rákóczi megfelelő taktikával sem rendelkezett. Túlzott, céltalan óvatosságával szemben a kuruc főtisztek két-három olyan haditervvvel is előálltak, amelyek feltétlenül jobbnak mondhatók a katonákra demoralizálóan ható semmittevésnél. Rákóczi ekkor Lipótvár ostromát javasolta, mások a végszükségben lévő Trencsén megvívása mellett kardoskodtak. A fejedelem végül engedett a nyomásnak, de ettől kezdve kelletlenül hagyta magát sodortatni az eseményekkel. Így hibáztatható azért is, hogy a haditanácsban nem tudta keresztülvinni saját akaratát, de azért is, hogy — bár engedett a többség nyomásának —, mégsem sietett minden igyekezetével megvalósítani az általa is elfogadott tervet. Trencsén elfoglalása a sziléziai hadjárat tervével összhangban állt volna, a fejedelem mégis indokolatlanul lassú (napi 15 km) menetet diktált seregének, sőt egy felesleges pihenőnapot is beiktatott. Az ellenségnek eközben sikerült utánpótlást juttatnia Trencsénbe, s ezzel lényegében megghiúsult a vár és város elfoglalására kidolgozott terv. Rákóczi ekkor védekező harcálláspontot alakított ki, amely az összecsapás elkerülését célozta, amikor viszont a császáriak feladták csataterveket, a fejedelem mégis a támadás mellett döntött. A csata végkimenetele közismert: a kurucok számbeli fölényük ellenére katasztrofális vereséget szenvedtek, Rákóczi pedig lovával felbukva súlyosan megsérült. A

vereség okait kutatva nem csupán a kuruc csapattisztek, de Rákóczi személyes felelősségét is megállapíthatjuk.

Hadvezéri szerepben tehát nem sikerült komoly eredményeket felmutatnia, de fáradhatatlan hadszervező volt, s tisztelettel kell adóznunk a kuruc hadsereg regularizálására tett erőfeszítései előtt. Egy sor intézkedése a kor legjobb hadseregeinek példáit követte. Rákóczi nevéhez fűződik hazánkban a tábori lelkészi szolgálat bevezetése, s már a különböző hadiszabályzatok kiadásával is sokat tett a magyar katonai nyelv és a hadijog fejlődéséért. A kuruc hadsereg társadalmi problémáit is tisztán látta, s azok egy részét a jobbágyságnak hajdú kiváltságával kívánta orvosolni. Lényegében tehát a rendi jogok kiterjesztésével és a rendi intézmények reformjával kívánt válaszolni a kor kihívásaira.

Külpolitikai téren Rákóczi főként a franciákra támaszkodott, de diplomáciai kapcsolatot létesített Miksa Emánuel bajor választófejedelemmel, Velencével, a svéd és a porosz udvarral, I. Péter orosz cárral, a török Portával, sőt a tatár kánnal is. XIV. Lajos kezdettől fogva Rákóczi legfőbb támogatója volt, s a szabadságharc stratégiai célkitűzései között első helyen szerepelt a kuruc és francia–bajor csapatok Bécs alatti egyesülésének terve. Lényegében már 1703 végére eldőlt, hogy a terv kivitelezhetetlen, s ez a tény a franciák 1704. évi hochstädti vereségével mindenki előtt nyilvánvalóvá vált. A későbbiekben még a franciák adriai partraszállásának terve merült fel, az erőviszonyok alakulása azonban ezt is megghiúsította.

1704. július 8-án Gyulafehérvárott Erdély fejedelmévé választották Rákóczit, de tisztebe csak 1707. április 5-én, a marosvásárhelyi országgyűlésen iktatták be. XIV. Lajos elismerte Rákóczit Erdély fejedelmének, s 1709-ig pénzzel és néhány tucat katonai szakértővel támogatta a kurucokat, a szövetségkötéshez azonban a Habsburgok trónfosztásának feltételét szabta. Rákóczi 1706/1707 fordulóján, a rozsnyói szenátusi ülésen határozta el a detronizáció kimondását, amely végül a nevezetes ónodi országgyűlésen meg is történt.

Az ónodi trónfosztó nyilatkozata után a bajor és a szász választó, a porosz trónörökös, végül az orosz cárevics is Rákóczi királyjelöltjeként szerepelt, de valamennyi elképzelés irreálisnak bizonyult, s a fejedelem sok esetben diplomáciailag is megalapozatlan terveket dédelgetett. Igen problematikus Rákóczi keleti (török) orientációja is, amely még az erdélyi fejedelmek és az egykori bujdosók politikai hagyományain alapult, szerencsére azonban a karlócai béke nyomán megváltozott erőviszonyok miatt jóval kisebb kockázattal járt.

A kurucok nem csupán a Habsburgokkal szembenálló hatalmakkal kerestek kapcsolatot, de a spanyol örökösödési háborúban velük szövetséges Angliát és Hollandiát is sikerült békeközvetítőnek megnyerni. A tengeri hatalmakat részben a magyarországi protestánsok iránt érzett rokonszenv, részben pedig jól felfogott

politikai, gazdasági és katonai érdekeik folytán vállalták a közvetítést, hiszen a pacifikáció nyomán nem csupán a kuruc felkelők ellen vezényelt császári csapatokat lehetett volna a nyugati hadszíntérre irányítani, de Magyarország is teljes gazdasági és katonai erejével állhatott volna a Franciaország elleni háború szolgálatába.

A békés megegyezés legfőbb akadályja volt, hogy a fejedelem mindvégig ragaszkodott az Erdélyi Fejedelemséghez és annak szuverenitásához, ezzel szemben I. Lipót, sőt a nála jóval rugalmasabb politikát folytató I. József is elutasította Rákóczi erdélyi trónigényét. Nem jöhetett létre konszenzus a nemzetközi garancia kérdésében sem. Rákóczi még akkor is ragaszkodott elveihez, amikor a felkelés bukása már csak idő kérdése volt. 1711. január 31-én még személyesen tárgyalt Vaján Pálffy Jánossal a békekötés feltételeiről, február 21-én azonban az orosz segítségben bízva Lengyelországba távozott. Hogy a kuruc szabadságharc végül mégsem végződött katonai vereséggel, az két magyar főúr politikai éleslátásának köszönhető. A Bercsényi helyébe lépett kuruc fővezér, Károlyi Sándor báró és a császári csapatok magyar főparancsnoka, Pálffy János gróf a szatmári békével az ország rendjei és az uralkodóház közötti „kiegyezést” valósította meg. Rákóczi és legfőbb hívei az emigrációt választották, s valószínűleg soha nem értették meg, hogy a szabadságharc eredményei valójában nem mentek veszendőbe, sőt éppen azoknak sikerült legalább részben orvosolni a rendi sérelmeket, akik az ő szemükben árulókká lettek.

Rákóczi 1711 őszén szűk kísérettel Danckába költözött, s ettől kezdve a Sárosi gróf álnevet használta. Egy évvel később Anglia érintésével Franciaországba távozott, hogy kedvező hatást gyakoroljon a spanyol örökösödési háborút lezáró béketárgyalásokra, de az utrechti és a rastatti békében sem nyert támogatást Erdély önállóságához. 1715-ben az udvari élettől a kamalduliak grosbois-i kolostorába vonult vissza. Itt kereste fel 1717-ben egy emigráns kuruc diplomata, Pápai János III. Ahmed szultán meghívólevelével. Az osztrák-török háború hírére Rákóczi Törökországba ment, de a pozsareváci béke miatt már nem kapcsolódhatott be a harcokba. A keresztény világ nem fogadta többé vissza, s Törökországban maradt. 1720 tavaszától haláláig Rodostóban élte az emigránsok egyhangú életét, melyet Mikes Kelem örökített meg irodalmi leveleiben. II. Rákóczi Ferenc 1735 nagypéntekjén adta vissza lelkét teremtőjének. Testét Isztambulban temették el, szívét végakarata szerint Grosbois-ba küldték. Hamvait 1906-ban a kassai dómban helyezték végső nyugalomra.

AJÁNLOTT IRODALOM

Rákóczi Ferenc: Vallomások (ford. *Szepes Erika*). Emlékiratok (ford. *Vas István*). Szerk. *Hopp Lajos*. Bp., 1979. (Magyar Remekírók.)

Köpeczi Béla – *R. Várkonyi Ágnes*: II. Rákóczi Ferenc. 3., átdolg. és bőv. kiad. Bp., 2004.

Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc a hadvezér. Bp., 1934.

Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc csatái. (Válogatott tanulmányok.) S. a. r. *Mészáros Kálmán*. Bp., 2003.

Rákóczi-tanulmányok. Szerk. *Köpeczi Béla*, *Hopp Lajos*, *R. Várkonyi Ágnes*. Bp., 1980.

JAVASOLT ILLUSZTRÁCIÓ

Mányoki Ádám két portréja közül valamelyik. A „híresebb”, Danckában festett a Nemzeti Galériában, a „kevésbé ismert” páncélos képmás a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában.

Mészáros Kálmán
HADSEREG ÉS TISZTIKAR A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCBAN

Mint fentebb megállapíthattuk, II. Rákóczi Ferenc fejedelem nem hadvezéri képességeivel, hanem fáradhatatlan hadszervező tevékenységével emelkedett ki kortársai közül. A kuruc hadsereg persze még a szabadságharc tetőpontján sem mérhető a korabeli császári vagy a többi európai (francia, angol, svéd vagy akár az orosz) hadsereghez, de nem szabad lebecsülnünk a korszerű reguláris hadsereg létrehozásával kapcsolatban elért eredményeket sem. Nem Rákóczin múltott, hogy ezek az eredmények csak relatív sikereket hoztak a kuruc fegyverek számára...

Esze Tamás és Kis Albert néhány száz főnyi paraszthadából több tízezer, a felkelés tetőpontján kb. 60-70 ezer főt számláló hadsereg jött létre. A létszámviszonyok alakulása még akkor is viszonylag kedvezőnek mondható, ha rendkívüli ingadozásokkal kell számolnunk. A hadsereg felszereléséről és belső arányairól azonban jóval lesújtóbb kép tárul elénk. A kuruc állam pénzügyi-gazdasági helyzetét Bánkúti Imre, a hadiipar tevékenységét pedig Heckenast Gusztáv dolgozta fel, míg a hadsereg felszerelését Czigány István vizsgálta kellő alapossggal. Megállapításaik szerint a szűkös anyagi lehetőségek miatt a fegyverzet és egyéb hadianyagok importja végig akadozott, s a hazai ipar teljesítménye is jócskán elmaradt a kívánalmaktól. A lovasság 80-90%-a rendelkezett karddal, 30-50%-a puskával vagy karabéllyal és szintén alig 50%-a pisztollyal. A kuruc gyalogság 3/4 részének volt lőfegyvere. A császári seregek lőfegyverrel való ellátottsága ezzel szemben teljesnek mondható.

Az anyagi-technikai hiányosságokon túl Rákóczinak egy sor olyan problémával is szembe kellett néznie, amelyek gyökerei a török elleni küzdelmek során kialakult magyar harcmódban keresendők. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a kuruc hadsereg gyöngéje éppen abban rejlett, ami legfőbb erőssége volt, vagyis a könnyűlovas, portyázó hadviselés sajátosságaiban. Rákóczi hadserege túlnyomórészt lovasságból, s az is kizárólag könnyűlovasságból (huszárokból és dragonyosokból) állt, a gyalogság legfeljebb a sereg 1/3 részét tette ki, miközben a kor állandó hadseregeinél már ez utóbbi volt a fő fegyvernem. A bravúros lovasharcok eredményei természetesen hozzájárultak a magyar vitézség hírnevének öregbítéséhez, s a huszárság az elkövetkező évszázadban Európa-szerte népszerű, sőt az Újvilágban is részben magyarok által meghonosított csapatnemmé vált, ám kizárólag könnyűlovassággal még csatát nyerni is nehéz, háborút pedig lehetetlen volt. A reguláris hadviselés szabályai szerint vívott nagy csatákban, a hegyes terepen folytatott hadműveletekben, a várostromok és sáncharcok során egyaránt megmutatkozott a kuruc hadsereg „féloldalassága”, s ez kezdettől fogva a gyalogság szerepének és létszámának növelésére készítette

Rákóczit és segítőit. Bercsényi Miklós főgenerális 1704 végén a vármegyei gyaloghadak ezredébe szervezését javasolta, s élükre előkelő tiszteket kívánt kinevezni. Mint egyik Rákóczihoz írott levelében megfogalmazta: „Vitíz talpast csináljunk az Urakból is: ne contemnálják [*ne becsüljék le*] az gyalogságot!”

A rendszeresen fizetett, jól felszerelt reguláris hadsereg megszervezése, s azon belül a gyalogsági fegyvernem fejlesztése tehát nem csupán objektív akadályokba ütközött. A fejedelem még legszűkebb környezetével, legodaadóbb híveivel is csak nehezen tudta elfogadtatni a modernizáció szükségességét, mivel a kuruc tisztikar jórészt a török elleni harcokban, illetve Thököly oldalán tett szert hadi tapasztalatokra, s mereven ragaszkodott a korábban elsajátított harcászati elvekhez. A parasztfelkelésként induló szabadságharc első tisztjei pedig gyakran még a legalapvetőbb katonai tapasztalatoknak is híjával voltak. Maga Rákóczi a következőképpen fogalmaz Emlékirataiban: „Hogy fegyelmet tarthassak, szükségképpen le kellett volna váltanom az első tiszteket, azokat a durva, szemtelen és részeg parasztokat, akikkel a nemesség nem akart együtt szolgálni. A nemességet viszont rá kellett volna beszélni, hogy lépjen be a gyalogságba. ... Az iskolákban és a törvényszékek termeiben nevelkedett fiatalemberekben megvolt a hajlam és a jóakarát a tanuláshoz, de a kineveztetés még nem volt elég ahhoz, hogy ismerjék kötelességeiket: nehéz volt ugyanabban az időben a mesterséget tanulni is, gyakorolni is”. A jó tisztek hiánya mellett talán még fontosabb, hogy „teljességgel hiányzott az, amit a had törzsének neveznek: az altisztek testülete. Az, akit káplárnak és őrmesternek nevezünk ki, – írja Rákóczi – cimborája volt a katonának, és előtte semmi tekintélyt nem tudott tartani: ugyanabból a faluból voltak, és együtt osztak szét földjük és szőlőjük megművelésére és az aratásra”.

A korabeli tisztképzés Nyugat-Európában is elsősorban még gyakorlati úton történt, s az elméleti képzés jórészt könyvek útján valósult meg. Az állandó hadseregek létrejöttével és azok fegyvernemi tagozódásával párhuzamosan a tisztképzés intézményei (elsősorban tengerészeti, tüzér- és katonai műszaki iskolák – Velence, Franciaország, Friedland, Drezda, Moszkva, Berlin) még csak kialakulóban voltak, Rákóczi pedig csupán a tervezés szintjén foglalkozott egy tisztképző akadémia felállítással. Ami e tekintetben történt, az nem igen lépte túl a XVI–XVII. századi hagyományos kereteket, a fejedelmi udvari szolgálat során elsajátítható ismeretek szintjét. Ezzel kapcsolatban ismét a fejedelem Emlékiratait idézzük: „Amint az udvarból valakiben bármilyen hajlamot vettem észre a reguláris szolgálatra, udvari ezredemben alkalmaztam. De mindebben nem haladtam előre olyan gyorsan, mint ahogy óhajtottam. A többi ezredében a tábornokok nem ilyen szellemben dolgoztak. A régóta fennálló és rendezett hadseregekben az újonc tisztek bajtársaik és feljebbvalóik példáját követve formálódnak, s két-három hadjárat után egészen jól beletanulnak. De ez nem

sikerült az én hadaim esetében, ahol az ilyesféle példák inkább elrontották, mintsem oktatták őket.”

Igen érdekes Rákóczi azon kezdeményezése, amellyel az udvari elitképzést intézményes keretek között próbálta megvalósítani, nevezetesen a nemes testőrség és az abból létrehozott Nemesi Társaság megalapítása. Ennek szervezeti és rendtartási szabályzata kimondta, hogy „senki semminemű hadi tisztségre jövőben ne mehessen, valaki ezen seregben nem szolgálván, magát érdemessé nem teszi”. A fejedelem „gyalog és lovon is gyakoroltatta” az ifjakat, s a trencsényi csata előtt egy morvaországi balsikerű összecsapásban, Stráznicénél a tűzkeresztségen is átestek. Akkor a Pekry Lőrinc tábornagy parancsnoksága alá adott különítményben szolgáltak, s Pekry igen megdicsérte őket helytállásukért. Heckenast Gusztáv feltételezése szerint Rákóczi töredékesen fennmaradt hadtudományi munkája, a „Hadakozó embernek tanító scholája” is a nemes ifjak katonai képzését szolgálta (volna). Mindez persze csupán apró lépést jelent a felsőbb tisztképzés irányába, s az idő rövidsége folytán mindössze annyira futotta, hogy a hadseregbe átlépett néhány nemesifjú hadnagyi vagy századosi rangban kezdhette meg szolgálatát, s talán a Deák Ferenc-féle regiment őrnagyává előléptetett Máriássy István érte el közülük a legmagasabb rendfokozatot. Ez a kísérlet tehát nem lehetett hatással a felső katonai vezetésre, még csupán az állomány felfrissítésére sem.

De pontosan mit is érthetünk „felső katonai vezetésen” az adott korban? A Rákóczi-szabadságharc katonai vezetőinek körét egyébként sem egyszerű meghatározni, hiszen ha manapság nem a rendfokozat, hanem a beosztás dönti el egy-egy katonatiszt feladatkörének jelentőségét, akkor fokozottan igaz ez egy olyan korban, amikor nem csupán a beosztás és rendfokozat nem vált el élesen egymástól, de még a katonai és politikai élet sem. A rendi társadalom sajátosságainak megfelelően még a személyi kör is nagyjából azonos volt Rákóczi államapparátusában a politikai, gazdasági és katonai vezetés terén, de legalábbis jelentős átfedésekkel számolhatunk. A szabadságharc tábornokai közül pl. tizenegyen (Bercsényi Miklós, Forgách Simon, Károlyi Sándor, Esterházy Antal és Dániel, az öreg Barkóczy Ferenc, Petrőczy István, Sennyey István, Berthóti Ferenc, Galambos Ferenc, Gyürky Pál) a Szenátus, hárman (Pekry Lőrinc, Mikes Mihály, Thoroczkay István) az Erdélyi Fejedelmi Tanács, Vay Ádám udvari főmarsall pedig mindkét testület tagja is volt egyben. A brigadérosok közül ketten (Fodor László és Szentpétery Imre) a Gazdasági Tanács tagjai lettek, s Ottlyk György is udvarmesteri és más gazdasági tisztségeket viselt brigadérosi rangján kívül.

Külön probléma a rendfokozatok kérdése, mivel a függetlenségi harc rövid nyolc éve alatt e téren sem tapasztalhatunk egyértelmű és tiszta helyzetet. A kuruc hadseregben 1704–1705 folyamán négy tábornoki rendfokozatot rendszeresítettek. A legalacsonyabb tábornoki fokozatot magyarul *generális-*

főstrázsamesternek nevezték, ez a mai vezérőrnagyi rangnak felel meg. Ez után következett az altábornagyi rang, melynek korabeli latin elnevezése a *mezei marsall locumtenense* volt, azaz a tábornagy (mezei marsall) helyettesének címezték. Némi következetlenséggel ugyan, de van adatunk az ez után következő lovassági tábornoki rendfokozatra (*equitatus generálisság, generalis cavalleriae*) is. Végül a tábornagyi rang zárja a sort, melyet egykorúlag *mezei generális marsall*nak neveztek magyarul. Az 1707-ben bevezetett, az ónodi országgyűlésen törvényerőre emelt hadiszabályzat, a *Regulamentum Universale* annyiban egyszerűsítette a képet, hogy nem számolt a lovassági tábornoki rendfokozattal.

További bonyodalmat jelent viszont az *országos főkapitányságok* megszervezése. A katonai közigazgatást Rákóczi jórészt az elkülönülő hadszíntereknek és a hagyományos török elleni védelmi rendszer ún. kerületi főkapitányságainak megfelelően építette ki, s a dunántúli, érsekújvári (alsó-magyarországi), kassai (felső-magyarországi), szolnoki (Duna–Tisza közí) és szatmári (tiszántúli) főkapitányság élére egy-egy tábornagyi rangban lévő főkapitány („országos generálkapitány”) került. Az ő helyettesítésüket ellátó *kerületi vicekapitányok* vagy *vicegenerálisok* elvileg így altábornagyok lettek, a hadiszabályzat szerint fizetésük is ezzel egyezett meg, de ténylegesen nem kaptak altábornagyi kinevezést, sohasem címezték őket „mezei marsall locumtenensének”. A vicegenerálisokat tehát nem sorolhatjuk a tényleges altábornagyok közé, viszont akkor is generálisnak tekinthetjük őket, ha konkrét katonai rendfokozat nélkül (pl. Galambos Ferenc) vagy brigadérosként (Berthóti István) kapták meg a címet. 1707-ben az országos főkapitányságokat is átszervezték, s a korábbi hagyományok szerint csupán a dunántúli, illetve az alsó- és felső-magyarországi kerületet különböztették meg. A tiszántúli vármegyék többsége (így pl. Bihar, sőt valószínűleg Békés is) partiumi területként erdélyi igazgatás alá került. Az új szervezeti változásokat a már említett *Regulamentum* is rögzítette.

A brigadérosi rangot a fejedelem 1704 első felében vezette be francia mintára. A mai dandártábornoknak megfelelő rendfokozat a korabeli francia, spanyol és angol területen a legalsó tábornoki rangot jelentette, a birodalmi német és a Habsburg-hadseregben azonban nem volt rendszeresítve. Rákóczi Emlékiratai szerint azért vezette be az új rendfokozatot, „hogy a nemességnek hűbéreseik és jobbágyaik fölött magasabb rangot” adhasson, de a kuruc hadsereg brigadérosait a nyugati példától eltérően nem számították a tábornokok közé. Egy idő után pedig már nem csak az előkelő származást, hanem a katonai érdemek elismerését, a szabadságharc melletti hűség jutalmazását és a soros előléptetési igények kielégítését szolgálták a brigadérosi kinevezések. Ez utóbbi szempont hátterében az állt, hogy a szabadságharc kezdetén főhadnagyi, őrnagyi, alezredesi rangot elért tisztek fokozatosan előléphettek az időközben elesett ezredek

helyébe, vagyis korábbi alantasaik az évek alatt viszonylag könnyen utolérhették az első ezredeseket. Az ő előléptetési igényüket is megfelelően szolgálta az új cím.

Mindezek alapján a Rákóczi-szabadságharc katonai vezetőinek körét a viszonylag jól körülhatárolható, és még átlátható létszámot jelentő tábornoki és brigadérosi kar állományában határozhatjuk meg. Speciális megfontolások alapján három olyan személyt is bevonhatunk a körbe, akiknek katonai rangja vitatható vagy a szakirodalomban már eddig is vita tárgyát képezte. Des Alleurs márki francia altábornagy volt, s XIV. Lajos megbízottjaként tevékenykedett Rákóczi mellett. Ő, természetesen, nem tartozott a kuruc hadsereg kötelékébe, de katonai tanácsadóként szolgálta a kurucok ügyét: részt vett a haditanácsokban, a zsibói csatában pedig a jobb szárnyat vezényelte. Vay Ádám udvari marsall, jászkun főkapitány és helyettese, Török András udvari és jászkun vicekapitány tényleges tábornoki címet nem kaptak ugyan, de beosztásuk, különösen az udvari ezredek fölötti parancsnokság alapján mindkettőjüket a tábornokokkal, előbbit a mezei marsallokkal, utóbbit a rendfokozat nélkül kinevezett kerületi vicegenerálisokkal állíthatjuk egy sorba. Eddigi adataink szerint II. Rákóczi Ferenc 27 tábornokot és 33 brigadérost nevezett ki a szabadságharc időszakában, s a három utóbb említett személlyel együtt ez mindösszesen 63 főt jelent. Ők alkották tehát a kuruc hadsereg magasabb parancsnoki karát.

Heckenast Gusztáv megállapítása szerint Rákóczi tábornokai nem voltak ugyan kiváló hadvezérek, de az adott körülmények között jól megállták helyüket, s a rátermettebb brigadérosok vagy ezredesek előléptetése esetén sem igen lehetett volna jobb eredményeket felmutatni. 1706. január 13-i levelében maga Bercsényi Miklós főgenerális sem éppen hízelgő szövegösszefüggésben számlálja elő az akkor még csak 17 fős tábornoki kart szinte hiánytalanul: „Elnézem magunkot; Forgács rettegő, [Esterházy] Antal rekedő, Károli boszonkodó, Barkóczi panaszolkodó, Pekri sopánkodó, Toroczkai szomorkodó, Orosz Pál morgolódó, Gyürki Pál jövendőlkő, Bottyán mérgelődő, Sennyei nyeggevődő, [Esterházy] Dániel öntögető, Andrási György tőtögető, Csáki Mihály csak kaczagó, hát Petróczi csak pihegő, – magam sem vagyok egy ebbel is jobb az Diákné vásznánál!” Bercsényi akkor csupán Buday Istvánt és Mikes Mihályt felejtette ki. A későbbi kinevezésű generálisokkal folytathatjuk a sort: Andrássy István és Pál, a nyugati hadszíntérről hazaszökött Bagossy Pál, Berthóti Ferenc és István, Ebeczki István, Galambos Ferenc, a lengyel Grudzinski János, az erdélyi jobbágyivadék Nagyszegi Gábor és Károlyi unokaöccse, Palocsay György érték még el a tábornoki rangot. Bezerédj Imre brigadérost éppen akkor léptette elő Rákóczi generálissá, amikor árulás gyanújával letartóztatták, az ő kinevezése így már nem léphetett érvénybe.

A brigadérosok közül Balogh Ádám, Ocskay László, Fodor László, Vay László, az erdélyi Jósika Dániel és a két nem nemesi származású gyalogsági dandárnok,

Czelder Orbán és Esze Tamás a legismertebbek. A tüzérség főfelügyelője, Sréter János is brigadérosi címet nyert, csakúgy, mint több Rákóczi szolgálatába állt francia tiszt. Utóbbiak közül Georges Chassant a gyalogságnál, Louis Fierville az udvari gránátosok élén, Louis Lemaire és François Damoiseau pedig a hadmérnöki karban szolgált.

Jóval nehezebb a katonai „középvezetés” körét meghatározni. Leginkább a törzstiszteket (ezredeseket, alezredeseket és őrnagyokat), valamint a fontosabb várak tényleges rendfokozat nélkül kinevezett parancsnokait vonhatjuk ebbe a körbe. A kuruc seregben azonban igen nagy volt a fluktuáció, s a megszűnt vagy összevont alakulatok tisztjei estenként rangjukat sem tarthatták meg. A modern korban a tisztek csak lefokozás útján kerülhetnek alacsonyabb rangba, s kényszerű helyzetben legfeljebb beosztásuk alakul kedvezőtlenül. Miután a rendfokozat és beosztás a kuruc korban még nem vált el élesen egymástól, gyakran megesett, hogy a szabadságharc kezdetén ezredesként szolgáló tisztek utóbb egy másik alakulat alezredesi posztján tűntek fel. Ugyanakkor már több példa akad a címzetes (tituláris) tiszti rangokra is, az egy-egy átszervezés miatt beosztás nélkül maradt tisztek pedig olykor a mai rendelkezési és tartalék állománynak megfelelő, ún. aggregátus tisztként várhatták alkalmazásukat.

Az arisztokrata származású ezredesek közül Teleki Mihály, ifj. Barkóczy Ferenc, Gyulay István grófok, valamint Haller Sámuel, Révay Imre, Révay Gáspár és Cziráky László bárók neveit érdemes megjegyeznünk. A birtokos nemesség soraiból Bagossy László, Deák Ferenc, Géczy Zsigmond és Gábor, Gencsy Zsigmond, Gyürky Ádám, Hellebronth János, Ilosvay Bálint, Ilosvay Imre, Krucsay János, Nádaskay György, Nyíri András, Pongrácz György, Sándor László, Somogyi Ádám, Somogyi Ferenc, Tersztyánszky István, Török István kapott ezredesi rangot, hogy csak a legismertebbeket említsük. A jobbágytisztek közül Kis Albert, Nyúzó Mihály, Pongrácz János, a dunántúli Pető György és az erdélyi Balyika László ezredesek nevét emelhetjük ki. Nyúzót és Pongráczot a fejedelem megneemesítette, Balyikát pedig felszabadította a jobbágysorból. A katonáskodás tehát a Rákóczi-szabadságharc alatt is a társadalmi felemelkedés lehetséges útja volt, de téves a szakirodalom korábbi állítása, miszerint Rákóczi tömeges felszabadítással próbálta volna megoldani a jobbágykérdést.

A kuruc tisztek egy része a szatmári béke után „letette magát” és csendes polgári életet élt. Többen a császári hadseregben szolgáltak tovább, jónéhányan azonban az emigrációba is elkísérték a fejedelmet. Zachar József kutatásaiból köztudott, hogy az utóbbi csoport a magyar huszárság hírnevét öregbítette lengyel, orosz, török és francia szolgálatban, közülük is a főgenerális fia, Bercsényi László kuruc kapitány vitte a legtöbbre: katonai pályafutását francia tábornagyként fejezte be.

A tisztikar derékhadának elemző vizsgálata persze csak a további kutatások függvényében lehetséges. Miközben az utóbbi években sikerült a tábornoki és brigadérosi kar névsorát nagy valószínűséggel teljes számban összeállítani, a törzstisztek esetében még további fáradságos munkára lesz szükség a hasonló munka elvégzéséhez. A legalább megközelítően teljes tisztikar történeti statisztikai vizsgálatára pedig (hadnagyi, zászlótartói állományig bezárólag) még legmodernebb eszközeinkkel is csak több évtizedes levéltári kutatás után nyílik majd lehetőség.

AJÁNLOTT IRODALOM:

Rákóczi hadserege 1703–1711. Válogatta és a bevezetőket írta: Bánkúti Imre. Bp., 1976.

Kuruc vitézek folyamodványai. 1703–1710. Összeállította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Esze Tamás. Bp., 1955.

Bánkúti Imre: A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái (1703–1711). Bp., 1991.

Czigány István: A Rákóczi-szabadságharc hadserege a mustrák tükrében. = Hadtörténelmi Közlemények, 99. (1986) 137–152.

Heckenast Gusztáv: A Rákóczi-szabadságharc. = Magyarország hadtörténete két kötetben. Főszerk. Liptai Ervin. 2., jav. kiad. [Bp.,] 1985. I. köt. 337–399. o. (A kuruc hadsereg c. fejezet: 364–374. o.)

Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Szerk. és az előszót írta Czigány István. Bp., 2002.

Heckenast Gusztáv: A Rákóczi-szabadságharc tábornokai. (Életrajzi adattár.) = A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1993. 163–174. és Uő: A Rákóczi-szabadságharc tábornokai. = Hadtörténelmi Közlemények, 107. (1994) 4. sz. 51–55.

Zachar József: Idegen hadakban. Bp., 1984. (Nemzet és emlékezet.)

Mészáros Kálmán
A KURUC KOR LEGENDÁS KATONÁI

Kuruc és labanc Andrássyak

Csikszentkirályi és krasznahorkai báró Andrassy Miklós gömöri főispán hat fia közül csupán a legidősebb, Péter tartott ki mindvégig a császár oldalán. István, György és Miklós még 1703-ban csatlakozott a kurucokhoz. Az első kettő lovas ezereskapitányként kezdte meg szolgálatát. Andrassy Györgyöt Rákóczi 1704 végén „hajdúgenerálissá”, vagyis gyalogsági vezérőrnaggyá nevezte ki, s hamarosan egy portális gyalogezred élére állította. György úr nem vetette meg a boritalt, Bercsényi ezért „kocsmagenerálisnak” csúfolta, de vitézségét és hűségét még 1710-ben is bizonyította, amikor saját várát, Krasznahorkát védte a császáriak ellen. Bátyja, István 1704-ben a koroncói csatában tüntette ki magát, s 1706 tavaszán ő is tábornokká léphetett elő. 1706 őszén rövid ideig a nyugat-dunántúli kuruc csapatok főparancsnoka volt, Bezerédj és Balogh Ádám az ő fővezérsége alatt vívta ki a győrvári diadalt.

Miklós öccsük ferences szerzetes volt, de vitézségben ő sem adta alább! A kortársak, különösen a Rákóczi udvarában megfordult bajor és francia diplomaták módfelett furcsa szerzetnek írták le, 1705-ben ugyanis katolikus pap létére egy muszlim tatár csapat élén vitézkedett. Egy szemléletes forrás szerint „Andrási atya kitűnő eszű és daliás férfi, tudós teológus és neves hitszónok” volt, a mohamedánok élén sem „vált meg rendjének öltözetétől, csupán egy tatár formájú főveggel, csizmával, karddal és karabéllyal egészítette ki a csuhát”. Tatárjai dervis generálisnak, illetve basának hívták. 1707 elején azonban, talán mellőzöttsége miatt, hátat fordított a kurucoknak, s a császáriakhoz pártolt.

Időközben viszont két másik testvérük lett kuruccá: Mátyás, a legifjabb 1705-ben Rákóczi főhadsegéde volt, Pál pedig császári gyalog ezredesből lett kuruc generális 1706 elején. Két nővérük volt ugyanakkor kuruc tábornok-társuk felesége: Anna az öreg Barkóczy Ferencé, Klára pedig Sennyey Istváné. Az Andrassy-fivérek azonban több gondot fordítottak asztaltartásukra, mint feladataik teljesítésére, Pál gyakran betegeskedett is, így nem igen mutattak fel jelentős eredményeket. A szabadságharc végén István kapott fontos feladatot mint Lőcse parancsnoka, de 1710. február 13-án feladta a várost a császáriaknak. Bár végszükségben és a város vezetőivel egyetértésben cselekedett, s helyettese, a vitéz Czelder Orbán brigadéros is csak súlyos (felesleges) anyagi és véráldozatok árán tarthatta volna még Lőcsét egy-két hónapig, Andrassy árulása vitathatatlan: katonáival együtt maga is elpártolt, az ellenállásra hajló Czeldert pedig kezesség ürügyén kiszolgáltatta a császáriaknak. Ezt követően Krasznahorkát és Szepesvárt is megadásra szólította fel, itt azonban kudarcot vallott: ekkor még öccse, György úr is megtagadta „Kraszahorka büszke várának” feladását. Andrassy István kedvese, Korponay Jánosné Géczy Julianna a lőcsei kapitulációs tárgyalások alatt a közvetítő és levélvivő szerepét játszotta, amiért már a kuruc propaganda is „egyetlen ledér nőszemély” praktikájának állította

be a Szepesség fővárosának elvesztését, Jókai Mór pedig romantikus regényben (*A lőcsei fehér asszony*) dolgozta fel a történetet.

„Balogh Ádám a nevem, ha vitéz vagy, jer velem!”

Az egyik legszebb kuruc tárgyú műdal, a *Balogh Ádám nótája* a Rákóczi-szabadságharc legendás csapattisztjének emlékét idézi fel. Béri Balogh Ádám dunántúli katolikus birtokos nemesi családból származott, születését 1664–1669. közé tehetjük. Előbb végvári katonaként, majd vármegyei tisztségviselőként szolgált. A későbbi hercegi család vagyonát megalapozó Festetics Pál leányát, Juliannát vette feleségül. 1704 januárjában, Károlyi Sándor dunántúli hadjárata során csatlakozott a kurucokhoz, Bercsényi főgenerális rögtön lovas ezereskapitánnyá nevezte ki. A kezdetben váltakozó szerencsével folyó dunántúli harcok idején két vagy három ízben is visszatért, illetve elígérkezett a császár hűségére, s ebben nagy szerepe volt mindvégig császárpárti apósának. 1705-től azonban már az egyik legvitézebb kuruc főtisztként tartották számon. Nagy szerepe volt az 1706. november 6–7-i győrvári diadal kivívásában, ahol súlyosan meg is sebesült. Már ekkor felmerült brigadérosi előléptetése, de azt Bercsényi – a „káderpolitika” és a tisztek egymás közti vetélkedése ellen szót emelve – egyelőre megakadályozta. A trencsényi csata utáni hetekben, amikor a sorra elpártoló tisztekkel szemben a fejedelem előléptetésekkel jutalmazta a hűségében kitartókat, végre ő is megkapta a brigadérosi kinevezést. Ekkor, 1708. szeptember 2-án vívta ki újabb fényes győzelmét a kölesdi ütközetben. 1709. augusztus végén, a Dunántúl feladásakor követte a kurucokat, majd 1710. július–október folyamán részt vett az utolsó dunántúli hadjáratban. Parancsnoka, Palocsay tábornok betegsége és távozása után október 8-ától ő vette át a csapatok irányítását, de már 1710. október 29-én császári fogságba esett. Rákóczi mindent megtett kiváltása érdekében, 1711. január 31-én még Pálffy Jánosnak is szóba hozta a dolgot a vajai értekezleten. A császáriak azonban dezertőrnek és „megátalkodott esküszegőnek” tekintették Baloghot – mint láttuk, nem is teljesen alaptalanul –, ezért hallani sem akartak a kicseréléséről. Hogy Balogh Ádám végül a vérpadon fejezte be életét, az viszont már állhatatosságát és hűségét dicséri, hiszen családi kapcsolataival, újbóli átállásával talán kegyelmet nyerhetett volna. 1711. február 6-án végezték ki Budán. Fiai közül Boldizsár követte a fejedelmet az emigrációba, és francia szolgálatba állt.

A fejedelem barátja és fővezére: Bercsényi Miklós

Idősebb Bercsényi Miklós báró és Rechberg-Rothenlöwen Mária Erzsébet grófnő fia 1665. december 6-án született Temetvény várában. Tanulmányait a nagyszombati jezsuita kollégiumban, majd az egyetem filozófiai fakultásán, végül Esterházy Pál nádor udvarában folytatta. 1683-ban kényszerből meghódolt Thököly előtt, de Bécs felmentése után visszatért a császár hűségére, és részt vett a török elleni harcokban. 1685-től Vágsellye, 1686 végétől Szeged és a hozzá tartozó

vég helyek kapitánya, egyúttal ezredes. 1688–1693 között bányavidéki helyettes főkapitány, majd 1696–1697-ben felső-magyarországi tartományi főhadbiztos lett. 1689-ben – főként egyéni vitézségének elismeréseként – grófi címet nyert.

Ungvári uradalma szomszédos volt a roppant kiterjedésű Rákóczi-birtokokkal, s így ismerkedett meg az ifjú fejedelemmel. A közös vadászatok, multságok nyomán hamarosan barátság szövődött, s 1698-tól Miklós gróf is részese, sőt valószínűleg egyik kezdeményezője volt annak az összeesküvésnek, amely XIV. Lajos francia királlyal keresett szövetséget a Habsburg-ház ellen, s amelynek leleplezése után, 1701 tavaszán Lengyelországba menekült, miközben Rákóczit letartóztatták. A fejedelem szökése után együtt folytatták a szervezkedést, majd a szabadságharc kitörése után Bercsényi lengyel földön toborzott katonasággal csatlakozott a felkelőkhöz és a már előbb hazatért Rákóczihoz.

A felkelés kezdetétől főgenerálisi címet használt, melyet a szécsényi országgyűlésen hivatalosan is elismertek, bár rangjáról külön törvény nem született. A felkelés során nem annyira hadvezéri, sokkal inkább hadszervezői tevékenységével emelkedett ki, rossz természete és csípős nyelve miatt azonban rendkívül népszerűtlen volt, a fejedelmen kívül egyetlen barátja sem akadt.

1705-ben szenátorrá, majd az ónodi országgyűlésen fejedelmi helytartóvá választották. 1704-ben és 1705–1706-ban a kuruc béke delegáció, majd 1707-ben a Péter cárral folytatott tárgyalások vezetője. 1710. november 21-én ismét Lengyelországba távozott a lengyel-orosz diplomáciai tárgyalások irányítására, és haláláig emigrációban maradt. Lengyel földről 1716 júniusában, az osztrák–török háború hírére Törökországba ment, s kuruc emigránsok élén harcolt Orsova körül. 1720-ban csatlakozott a rodostói emigráns kolóniához, s ott halt meg 1725. november 6-án. 1906-tól hamvai a kassai dómban nyugszanak.

Bercsényi háromszor nősült, előbb nála 10 évvel idősebb, dúsgazdag, kétszeres özvegyasszonyokat vezetett oltárhoz, utóbb Rodostóban második felesége, Csáky Krisztina halála után annak fiatal udvarhölgyét, Mikes Kelemen titkos szerelmét, Kőszeghy Zsuzsikát vette el. Első nejétől, Homonnai Drugeth Krisztinától született László fia, Franciaország későbbi marsallja.

A „magyar Hercules”: Bezerédj Imre brigadéros

Dunántúli katolikus birtokos nemesi család sarja, 1679. december 9-én született. 1703 előtt császári századosként szolgált gróf Esterházy Gábor huszárezredében, harcolt a franciák ellen, de még az évben hazatért. 1704 nyarán Sibrik Miklós ösztönzésére csatlakozik Rákóczihoz. Valószínűleg már ekkor saját ezredet kezdett toborozni, amihez 1705 júliusában hozzácsatolták Hatvani Szabó Máté jórészt Pest-Pilis-Solt és Heves vármegyéből kiállított lovasezredét. 1705. október 9-én házasodott: széplaki Bottka Máriát vette feleségül. 1706. július 19-én brigadérossá léptették elő. Egyes adatok szerint már 1707 decemberében megállapodott

átállásának feltételeiről Pálffy János megbízottjával, de csak 1708 augusztusában határozta el magát az átpártolásra. Ebben a trencsényi vereség lesújtó híre mellett felesége foglyul ejtésének is lehetett szerepe. A fejedelem éppen akkor (szeptember elején) léptette elő generális-főstrázsamesterré, amikor ezredének tisztjei leleplezték átállási szándékát, és Esterházy Antal dunántúli főkapitány elfogatta. Hadbírótság elé állították és 1708. december 18-án, a sárospataki országgyűlésen bűntársával és sógorával, Bottka Ádám alezredessel együtt lefejezték. Beniczky Gáspár, a fejedelem magántitkára részletesen megemlékezik kivégzésükről hivatalból vezetett naplójában, ahol Bezerédjt Magyar Herculesnek nevezte, s vitézségéről, az árulási kísérlet előtti katonai érdemeiről is megemlékezik, s megállapítja, hogy „maga kezével kaprálokon felül hetvenként ellenség-Tiszteket levágott és megölt”.

Bottyán János

Elszegényedett református nemesi családból származott, 1643 körül született. Gyermekkorától 1665-ig a nagyszombati jezsuiták vágsellyei udvarbírája mellett volt lovásziú, bizonyára ekkor katolizált. 1665-ben végvári katonának szegődött Sellyén, ahol hamarosan zászlótartó lett. Komáromban, majd Esztergomban szolgált, 1684 nyarán váci kapitány, majd zsámbéki vicekapitány lett. 1687-ben nemességújító címeres levelet szerzett, melyet 1691-ben Esztergom vármegyében hirdettek ki. Vitézsége révén fokozatosan jutott előre a ranglétrán, s 1695. március 22-én I. Lipót reguláris lovas ezredessé nevezte ki. Valószínűleg a török elleni harcok során vesztette el fél szeme világát, amiért Vak Bottyánnak is nevezték.

1703 őszén a kurucok ellen harcolt, a zólyomi ütközetben pisztolypárbajt vívott Ocskay Lászlóval. A vereség után Zólyom várába zárkózott, és a vár ostroma közben elígérkezett Rákóczi hűségére, aki már 1703 decemberében generális-főstrázsamesterré, majd a dunántúli kuruc hadak generálisává nevezte ki. Zólyom kapitulációja után Esztergomba ment, hogy előkészítse a város meghódítását, átállási szándéka azonban kitudódott, és a császári városparancsnok fogságra vetette, majd amikor 1704 októberében Bécsbe kísérték, útközben sikerült megszöknie, és csatlakozott Rákóczihoz. Első fegyverténye Érsekújvár megvétele volt, majd 1705 őszén meghódította, 1707-ben pedig sikeresen megvédte a Dunántúlt a császáriak ellen.

Első felesége, a mindvégig Esztergomban visszatartott Lakatos Judit halála után ismét megházasodott, s a nála jóval fiatalabb, Bercsényi főgenerálissal is rokonságban álló Forgách Juliannát vezette oltárhoz. Idős kora ellenére mindvégig tevékeny, s az egyik legeredményesebb kuruc tábornok volt. 1709. szeptember 26-án agyvelőgyulladás következtében hunyt el a tarnaörsi táborban. A gyöngyösi ferenceseknél temették el katonai tiszteletadás mellett. Esztergomi nemesi kúriája, átépített formában, ma a városháza épülete.

Czelder Orbán

Szepességi lutheránus polgárcsalád sarja, 1674. július 9-én született Merényben (Wagendrüssel). 1695/1696 körül fizetőmesterként szolgált a Rhein-, majd muskétásként a Nehem-ezredben. Leszerelése után szülővárosában volt tanácsstag, egy olvasni tudó polgárlányt, a svedléri serfőző leányát vette feleségül.

1703 októberében csatlakozott Rákóczihoz. Hadnagy, majd gyalog főkapitány, 1705 elejétől egy reguláris gyalogezred parancsnoka lett. 1709. január 17-én brigadérossá léptették elő, Nagyszegi Gábor és Esze Tamás mellett egyedül ő érte el a nem nemesek közül ezt a rendfokozatot. 1709 végétől Lőcse védelmében vett részt, 1710. február 13-án a kapitulációs tárgyalások alatt kezesként ment az ostromló császáriak táborába, ahol elfogták, és 1711 novemberéig fogságban tartották. 1714 augusztusában fegyveres felkelést szervezett a Szepességben, de szeptember 12-én elfogták, majd hosszas raboskodás után, 1717 októberében Kassán kivégezték.

Esterházy Antal

Esterházy Ferenc és Thököly Katalin fia, Thököly Imre fejedelem unokaöccse 1676. február 3-án született. Apja halála után már 8 évesen pápai főkapitány lett, s Esterházy Pál nádor udvarában nevelkedett. Első felesége Bercsényiné Csáky Krisztina korábbi házasságából való leánya, Erdődy Julianna volt, másodsor pedig Nigrelli Mária Annát, Nigrelli Oktávián császári tábornagy leányát vette nőül.

1697-től kapitányi rangban harcolt a török ellen, 1702-ig fokozatosan jutott előre a ranglétrán az ezredességig. Közben 1698. szeptember 19-én török hadifogságba esett, s csak a karlócai békével szabadult 1699. április 13-án, így ő volt a hírhedt Héttorony utolsó magyar rabja.

Forgách Simon hadjárata idején, 1704. május 15-én tért Rákóczi hűségére, aki előkelő „származása miatt” generálissá nevezte ki. 1706. júniustól dunántúli főkapitány és tábornagy. A szécsényi országgyűlésen szenátorra választották. Ő javasolta a Mercurius Veridicus című kuruc újság elindítását. 1711 elején Lengyelországba emigrált, onnan 1716-ban az Oszmán Birodalomba ment. 1717 augusztusában török, tatár, moldvai és kuruc csapatokkal betört Erdélybe, de természetesen nem sikerült feltámasztania a „kuruc ügyet”. 1721 tavaszán Rodostóba költözött. Miután másodsor is özvegységre jutott, egy rangján aluli lengyel asszonnyal élt együtt, akit egyik szolgájától választott el, ezért a többi bujdosó nem kereste a társaságát. 1722. augusztus 10-én pestisjárvány ragadta el. Hamvai 1906. óta a kassai dómban nyugszanak. Egészalakos portréját a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka őrzi.

„Egy szegénylegény volt Esze Tamás”

A „Szegénylegény éneke” c. versben is megörökített kuruc brigadéros Esze Tamás és Márton Anna tarpai református jobbágyok fiaként látta meg a napvilágot 1666 körül. 1696-ban kapcsolódott be a szegénylegények titkos szervezkedésébe, de 1697-ben Károlyi Sándor elfogatta, így megmenekült a hegyaljai felkelés bukása utáni üldözésektől. 1698 és 1701 között sókereskedésből tartotta el családját, de a tiszaujlaki sóhivatal tisztjei elkobozták a marháit, amiért ismét a bujdosók közé állt, és rátört a tiszaujlaki sóházra. 1702 végén toborzónak állt Bagossy Pál hajdúezredébe, majd az összegyűjtött katonákkal a hegyekbe vonult, és Kis Alberttel együtt szervezte a tiszaháti felkelést. 1703 májusában ő vezette a bujdosók harmadik követségét Rákóczihoz, aki őt nevezte ki a szerveződő kuruc sereg első ezredesévé. Elég jó csapattisztnek s kiváló csapatszervezőnek bizonyult. A fejedelem 1703. november 20-án a jobbágysorból szabadította fel, 1708. március 24-én megneemesítette, majd – immár halála után – szülőfaluját, Tarpát emelte a hajdúvárosok sorába. 1707. április 18-tól brigadéros. Végig megőrizte paraszti öntudatát, s gyakran emelt szót a földesurak jobbágykatonákat sújtó intézkedései ellen. 1708. május 27-én erőszakos halállal halt meg a nyitrai táborban. A közel egykorú történetíró, Kolinovics Gábor szerint vallási ügyben összeverekedett kuruc katonák szétválasztása közben vesztette életét. Rákóczi vizsgálatot rendelt el halála ügyében, ennek iratai azonban máig nem kerültek elő. Az Esze-gyalogezred maradványait a fejedelem saját udvari palotásai közé osztotta be, s többségük a trencsényi csatában bizonyította vitézségét.

Egy külön főúr Rákóczi táborában: Forgách Simon

Forgách Ádám országbíró fia, 1669. július 8-án született Rajkán. 1685-től Borsod vármegye örökös főispánja. 1687-től hadnagyként vett részt a török elleni háborúban, egy évvel később már alezredes és századparancsnok Miksa Emánuel magyar lovasezredében. 1695-től a Kanizsa elleni egykori végek, 1700-tól a győri végvidék vicegenerálisa, majd előbb az irreguláris, később pedig az állandó hadsereg kötelékében is generális-főstrázsamesteri rangot nyert. 1703 őszén még a kurucok ellen harcolt, 1704. március 20-án azonban csatlakozott Rákóczihoz. Állítólag József trónörökös megbékélési szándékát kellett volna közvetítenie, ő azonban különböző sérelmei miatt szakított császárhű múltjával és meggyőződéses kuruccá lett. Rákóczi azonnal tábornaggyá nevezte ki, és rábízta a dunántúli főparancsnokságot. Forgách 1704 májusában meghódította az egyszer már elveszített országrészt, de Koroncónál június 13-án ő is súlyos vereséget szenvedett Heister csapataival szemben. 1704 végén sorra kapitulációra bírta a már évek óta körülzárt Kassa, Eperjes és Szatmár császári őrségét. 1705-ben erdélyi főparancsnokként elfoglalta Szamosújvárt, Medgyest és Déva várát, s ekkor adta ki a fejedelemnek ajánlva Zrínyi Miklós *Török Áfium* című munkáját Kolozsvárott.

A szécsényi országgyűlésen szenátorrá választották. 1705. december 26-án a reguláris hadak főparancsnokává nevezte ki a fejedelem, s rábízta az új regimentek felállítását. Képzettsége ellenére sem tudott azonban társainál több eredményt felmutatni. Italozásai és összeférhetetlen természete miatt pedig sok ellenséget szerzett, s különösen rokonával, Bercsényivel került többször is összetűzésbe. Katonai fegyelmi vétsége, és minden bizonnyal politikai okok miatt a fejedelem végül letartóztatta, s 1706. november végétől Krasznahorkán, majd Szepesvárott raboskodott. Amikor innen kötéllel megpróbált leereszkedni, balesetet szenvedett, és kifecskült a csípőjét, úgyannyira hogy élete végéig sántított. Ekkor Munkácsra kísérték, és Rákóczi csak 1710. november 16-án engedte szabadon. Bár meggyőződése szerint ártatlanul raboskodott, követte a fejedelmet az emigrációba. Rodostóban azonban csak rövid időt töltött, valószínűleg Bercsényivel való ellentéte miatt 1722-ben Lengyelországba költözött. 1730-ban hunyt el Visnyevecen.

Egy béketeremtő főparancsnok: Károlyi Sándor

Károlyi László szatmári főispán és Sennyey Erzsébet fia, 1669. július 1-jén vagy 2-án született Olcsvaapátiban. 1687. június 17-én vette feleségül Barkóczy Krisztinát, György és Koháry Judit leányát. Károlyi nem csupán feleségével élt boldog házasságban, de anyósával is mindvégig jó kapcsolatban állt, ami már abban a korban is kivételesnek számított. 1687-ben vette át a szatmári főispánságot édesapjától, s e tisztségében szokatlanul aktív munkát folytatott.

1703 tavaszán a tiszaháti felkelés hírére a megyei csapatok élén vonult a kurucok ellen, s június 7-én Dolhánál szétszórta a lázadókat. Ekkor Bécsbe sietett a zsákmányolt zászlókkal, részben hogy tisztázza magát a szegénylegényekkel ápolt korábbi kapcsolata miatt támadt vádak alól, részben pedig hogy javaslatot tegyen a mozgalom lecsillapítását szolgáló intézkedésekre. Miután a császári udvarban hűvös fogadtatásra talált, s időközben a szabadságharc térnyerésével birtokai kuruc kézre kerültek, 1703. október elején csatlakozott Rákóczihoz. A fejedelem azonnal mezei generálissá nevezte ki, s előbb a Duna-Tisza közén, majd Bercsényi oldalán a Felvidéken hadakozott. 1704 elején elfoglalta a Dunántúlt, melyet azonban már április elején visszafoglaltak a császáriak. Forgách hadjárata idején ismét a Dunántúlon harcolt, 1704. július 4-én Szentgotthárdnál győzelmet aratott Rabatta császári generális csapatai fölött. Szeptemberre azonban újból kiszorult a Dunántúlról, s 1705. február-március folyamán harmadik hadjáratával is csak tiszavirág-életű sikereket érhetett el. Rákóczi időközben altábornaggyá, majd tábornaggyá és tiszántúli főparancsnokká nevezte ki. A szécsényi országgyűlésen távollétében szenátorrá választották. A zsigódi vereség után, 1705. novembertől 1706. júliusig, majd 1708. februártól ismételten erdélyi főparancsnok.

Ha értékelni kellene katonai ténykedését, megállapíthatjuk, hogy minden előképzettség és hadi tapasztalat nélkül is tanulékony és ügyes seregvezetőnek bizonyult, s hamar elsajátította a könnyűlovas portyázó harcmodor elemeit.

Kudarcaiért sem személyét terheli a felelősség, a szabadságharc végére pedig egyedül ő maradt aktív a kuruc tábornoki karból. (Kívülről csupán a két beteges altábornagy, Esterházy Dániel és Sennyey István volt tényleges, de csak helyőrségi szolgálatban.) Nem csoda, ha a fejedelem a Lengyelországba távozott főgenerális helyett Károlyira bízta csapatai főparancsnokságát, s a Pálffy Jánossal folytatandó béketárgyalások vezetését. Miután maga Rákóczi is külföldre távozott, s a katonai vereség biztos kilátása fenyegetett, Károlyi az egyetlen reális és kedvező megoldásként Pálffyval karöltve megalkotta a „szatmári békeművet”. A magyar rendiség és az uralkodóház kiegyezésével pont kerülhetett végre a jó másfél évszázados háborús időszakra, s Károlyi még a katonáskodó parasztok kiváltságait is beépítette a szerződésbe.

Katonai és politikai pályafutása 1711 után is töretlen maradt: 1712-ben altábornagyi rangot és grófi címet nyert, 1722-ben pedig az 1715. évi LIX. törvénycikk által kiküldött rendszeres bizottság gazdasági és hadügyi albizottságának elnöke lett. III. Károly 1723-ban lovassági tábornokká léptette elő, majd kinevezte a helytartótanács tanácsosává. 1741-től tábornagy. 1743. szeptember 8-án halt meg Erdődön, hamvai az általa épített kaplonyi templom sírboltjában nyugszanak. Önéletírása és feleségéhez írott levelezése a korszak fontos forrása.

Ocskay László

Nyitra vármegyei birtokos nemes, 1683 körül született. Tanulmányait a nagyszombati jezsuita kollégiumban végezte. 1698-tól katona Pálffy János (1700-tól Ebergényi László) huszárezredében. 1702-ben már tizedes, hamarosan kornétás. (A kivégzése után elterjedt szóbeszéd szerint ez idő tájt átállt a törökökhöz, majd a franciákhoz, s úgy tért vissza ismét a császári seregbe, valami nagy vétkéért pedig hóhér vágta volna le a fülét.) 1703 márciusában toborzóként jön haza Észak-Itáliából, immár kornétási rangban. Mint katonaszökevény 1703. június 30-án Zavadkán csatlakozott Rákóczihoz. 1703 szeptemberében már ezereskapitány, elfoglalta a Felvidék középső területeit, bevette Lévát, Korponát és a bányavárosokat. október 31-én Lévánál vereséget szenvedett Leopold Schlick császári fővezér csapataitól. A zólyomi ütközetben párbajt vívott Bottyán Jánossal, és megsebesült. 1704 elején a Dunántúlon, majd végig a Felvidéken hadakozott. Rákóczi leghíresebb portyázó tisztjeként gyakran csapott be az örökös tartományokba. 1705. augusztus 15-én brigadérosi rendfokozatot, 1707-ben pedig birtokadományt nyert a fejedelemtől. A trencsényi katasztrófa után, 1708. augusztus 27-én Pereszlénynél egész ezredével együtt a császáriakhoz pártolt. Ezredesi rangban harcolt a kurucok ellen, 1710. január 1-jén Jávorka Ádám kuruc hadnagy Verbónál elfogta és Újvárba kísérte. A Csajághy János elnöklete alatt megtartott haditörvényszék halálra ítélte és kivégeztette. 1710. január 3-án fejezték le. Haláláról a Mercurius Veridicus című kuruc hírlap is megemlékezett, s eszerint „Sándor nevű atyjafia [értsd: távolabbi rokona], aki nálunk alezredes, térdén állva könyörgött az

egész katonaság előtt, hogy a halálbüntetést enyhítsék”, s csak ezért kerülhette el az akasztófát vagy a karót. Siegbert Heister császári fővezér megtorlásképpen a Győrött raboskodó kuruc tiszteket végeztette ki, köztük Fodor László brigadérost.

A tüzérség főfelügyelője: Sréter János

Felvidéki lutheránusbirtokos nemes, 1655-ben született Besztercebányán. 1680-ban Apafi Mihály erdélyi fejedelem követe Sobieski János lengyel királyhoz. 1681-ben özv. Wesselényi Lászlóné Bakos Zsuzsanna jószágkormányzója, majd Thököly udvari embere. 1684–1685-ben a „kuruc király” követe Franciaországban, de Toulonnál nem engedték tovább. 1685-ben ismét Sobieskinél járt követségben, ezúttal Thököly képviselőjeként. 1685–1688 között Zrínyi Ilona oldalán vett részt Munkács védelmében, a vár kapitulációja után hazatért Zólyom vármegyei birtokára, és megnősült: 1689. november 13-án Bezzegh Évát, egy eperjesi vértanú leányát vette feleségül. 1694–1701. között Zólyom vármegye másodalispánja. 1703 szeptemberében már Rákóczi híve, a fejedelem október 18-án a bányavárosok főkapitányává nevezte ki. 1703/1704 fordulójától (ritka kivételként) egy lovas- és egy gyalogezred parancsnoka egyidejűleg. (1706 folyamán az előbbinek Bezzegh Imre, az utóbbinak pedig Winkler Vilmos, valószínűleg a két korábbi alezredes, lett a parancsnoka.) Rákóczi 1705. december 28-án brigadérossá léptette elő Srétert, és megtette a tüzérség főfelügyelőjének. Utóbbi tisztségében gyakran összetűzésbe került a francia Antoine de la Motte ezredessel, a tüzérség parancsnokával. A kuruc hadiipar tevékenységét is Sréter irányította, s ezen a téren szintén jelentős érdemeket ért el, pl. egy általa feltalált új eljárással a korábbinál lényegesen gazdaságosabbá tette a bombagyártást. 1709. november 12-től 1710. április elejéig eperjesi városparancsnok volt, majd Lengyelországba emigrált, s csak a szatmári béke után, 1711 augusztusában tért haza amnesztiával. 1714-ben halt meg. Arcképe a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában található.

Vay Ádám udvari főmarsall

Szabolcs vármegyei református birtokos nemes, 1657. május 11-én született Vaján. Tanulmányait Sárospatakon végezte, a gimnáziumot azonban nem fejezte be. 1675-ben rövid ideig kuruc, azután főúri udvarokban szolgált nemes ifjúként, majd hadnagy Füleken. 1682 szeptemberében Fülek eleste után csatlakozott Thökölyhez. 1682–1685 között kuruc ezredes, kisvárdai kapitány. 1687-ben Szabolcs vármegye követe a pozsonyi országgyűlésen. Részt vett Rákóczi szervezkedésében, ezért letartóztatták. 1701. május 29. és 1702. augusztus 10. között Bécsújhelyen raboskodott, fogságában verses önéletrajzot írt.

A kurucok elől hajnászkői várába, majd Gácsra húzódott, s csak 1703. október közepén csatlakozott Rákóczihoz. Rögtön a fejedelem udvari kapitánya, 1703. október 27-én pedig a jászok és kunok főkapitánya lett. 1704. február 16-tól

munkácsi főkapitány. 1704. február és 1705. szeptember között az Udvari Tanács elnöke, a szécsényi országgyűlésen szenátorrá választották. A marosvásárhelyi országgyűlésen magyarországi birokos létére bekerült az Erdélyi Fejedelmi Tanácsba, egyértelműen a fejedelem „szürke eminenciásaként”. 1707 tavaszán Békés vármegye főispánja és Máramaros vármegye főispáni adminisztrátora lett. 1708-tól huszti főkapitány is egyúttal. Funkciói alapján Rákóczi egyik legfőbb bizalmasa volt, gyakran közvetített a protestáns rendek és a katolikus fejedelem között. Katonai tevékenységet ugyan nem folytatott, s udvari főkapitányi, majd egyre gyakrabban használt főmarsalli címe sem egyértelműen feleltethető meg a „mezei generális marsalli” titulust viselő tábornagyokéval, az udvari hadak főparancsnoki jogköre alapján mégis a legmagasabb rangú katonai vezetők közé sorolhatjuk. 1711. március 4-én lengyelországi emigrációba vonult, ő volt az egyetlen, aki nem önszántából, hanem a fejedelem felszólítására távozott Magyarországról népes családjával együtt. Előbb Dél-Lengyelországban, majd Danckában élt. Miután Rákóczi Franciaországba távozott, Bercsényi és a többiek pedig délen maradtak, még a bujdosók között is teljesen elszigetelődött, és nyomorúságos körülmények között tengette életét. Felesége egy alkalommal a brokátszoknyájából kiolvasztott aranyszálak árából vásárolt élelmet gyermekeinek. Vay 1719. január 31-én hunyt el Danckában, özvegye is csak évek múltán térhetett haza Ráday Pál közbenjárására. 1906-ban Vay hamvait is hazahozták és Vaján temették el, ahol családi várkastélyában ma múzeum őrzi a nevét. Portréja, melyet talán Mányoki Ádám festett Danckában, a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában, egy másolat pedig a Vay Ádám Múzeumban található Vaján. Ugyancsak a Nemzeti Múzeumban őrzik díszbuzogányát.

AJÁNLOTT IRODALOM:

- Bánkúti Imre: Gróf Bercsényi Miklós. Bp., 1991. (Várkapitányok, hadvezérek, generálisok.)
- Bariska István: Egy különös árulás történetéhez. (Bezerédy Imre kuruc brigadéros hitszegéséről.) = Hadtörténelmi Tanulmányok. Szerk. *Molnár András*. Zalaegerszeg, 1995. (Zalai Gyűjtemény, 36/I.) 79–142.
- Czigány István: Bottyán János. Bp., 1991. (Vitézek, várkapitányok, hadvezérek, generálisok.)
- Esze Tamás: Béri Balogh Ádám. = Vasi Szemle, 16. (1962) 1. sz. 68–76., 2. sz. 38–46., 3. sz. 56–66. és 17. (1963) 1. sz. 42–54.
- Esze Tamás: Tarpa és Esze Tamás. A kiváló szabadsághős születésének 300. évfordulójára. Nyíregyháza, 1966. (Szabolcs-Szatmári Könyvek, 1.)
- Heckenast Gusztáv: Vay Ádám szerepköre a Rákóczi-szabadságharc vezetésében. = Rákóczi kori tudományos ülésszak II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai, valamint Vay Ádám hamvai hazahozatalának 90. évfordulója alkalmából. 1996. október 25. Szerk. Heckenast Gusztáv, Molnár Sándor, Németh Péter. Vaja, 1997. 7–17.
- Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. Bp., 1988. (Magyar História – Életrajzok.)
- Thaly Kálmán: Ocskay László II. Rákóczi Ferenc fejedelem brigadérosa és a felső-magyarországi hadjáratok 1703–1710. 2., bőv. kiad. I–II. köt. Bp., 1905.
- Tóth Gyula: Balogh Ádám kuruc brigadéros. Bp., 1958.